

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційне дослідження Босого Олександра Михайловича на тему «Соціалізація молодіжної статевовікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковою тематикою.

У запропонованій для рецензування дисертації здобувача представлено бачення проблеми соціалізації молодіжної статевовікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття, зокрема, на підставі всебічного аналізу різнотипних джерел комплексно охарактеризовано процес соціалізації української молоді з урахуванням статевовікової стратифікації традиційного суспільства. Актуальним для дисертаційного дослідження стало виокремлення специфіки та змісту організації, внутрішньої структури та педагогічних функцій молодіжних громад, як основних форм об'єднання парубків і дівчат, їх соціалізації в межах цих громад, а також потреба переосмислити досвід традиційних інститутів соціалізації, етнопедагогічних принципів, характерних для традиційної культури українців, з огляду на сучасні підходи до цих питань, на значення для виховання національних традицій українського народу, національного самовизначення особистості.

Тема дисертаційного дослідження Босого О.М. не викликає сумніву щодо її актуальності адже обумовлена її суспільною та науковою значущістю в умовах сьогодення, необхідністю розуміння процесів соціалізації молоді, на що спирається система традиційної культури, а також потребою глибшого вивчення цієї проблематики в українській історико-педагогічній науці.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до науково-дослідної теми кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Відповідно до мети дослідження, яка полягає в історико-педагогічному дослідженні особливостей соціалізації молодіжної статевовікової групи в українському традиційному суспільстві XIX – першої чверті XX століття було

окреслено джерельну базу дослідження; проаналізовано нормативні критерії віку статевовікової верстви «молодь», розкрити сутність категорії «соціалізація молоді» в історичній ретроспективі; виокремлено та охарактеризовано особливості організації та структуру молодіжних громад, як ключових об'єднань для соціалізації парубків та дівчат; визначено й обґрунтовано перебіг соціалізації молоді в межах функціонування молодіжних об'єднань, як завершального етапу на шляху до набуття статусу повноправного суб'єкта сільської громади, включаючи інкорпорацію цієї статево-вікової групи в обрядово-святкову сферу життєдіяльності громади; з'ясовано специфіку регуляції гендерної поведінки української молоді, шляхом аналізу форм громадського спілкування та форм дозвілля й розваг парубків та дівчат.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження.

Дисертаційна робота Олександра Босого є комплексним дисертаційним дослідженням, наукову новизну якого підтверджено основними положеннями. Зокрема, автором вперше:

- на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел цілісно охарактеризовано процес соціалізації молоді з урахуванням статево-вікової стратифікації традиційного українського суспільства;
- виокремлено особливості організації, структуру та педагогічні функції молодіжних громад, як ключових об'єднань парубків та дівчат;
- визначено зміст соціалізації парубків та дівчат у молодіжних громадах (піклування про моральність, зміна соціовікового статусу, підготовка до сімейного життя, регуляція гендерної поведінки);
- розкрито шляхи реалізації змісту соціалізації української молоді (форми громадського спілкування: кумівство, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, ярмарки, церква;
- форми дозвілля і розваг: вечорниці, досвітки (восени-взимку), вулиці (навесні-влітку); інкорпорація молодіжної статево-вікової групи в обрядово-святкову сферу життєдіяльності громади).

Подальшого розвитку в дослідженні набули: особливості гендерної та вікової диференціації у процесі соціалізації української молоді у традиційному суспільстві; регулятори гендерної поведінки української молоді під час дозвілля.

Автором дисертації уточнено: категоріальну структуру процесу соціалізації молоді; нормативні критерії віку статевовікової верстви «молодь» в українському традиційному суспільстві; особливості ініціальних статево-вікових обрядів; значення суб'єктів соціалізації молоді; особливості спілкування молоді різної статі.

До наукового обігу уведено архівні матеріали, які забезпечують дослідження особливостей процесу соціалізації молодіжної статево-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття.

Зміст дисертації, її завершеність та оформлення.

Структурно робота складається із анотацій українською й англійською мовами, зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (218 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 с., а основний текст – 162 с.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, поданих у дисертації, слід зазначити, що дисертація має виважену структуру; кожний з окреслених розділів є логічним, послідовним, доцільним.

Зміст дисертації відповідає її плану, а структура – дослідницьким завданням. Вважаю, що науковий задум вдало віддзеркалює й етапність організації дослідження дисертанта.

Аналіз дисертаційної роботи засвідчує, що дослідницький апарат визначено здобувачем вмотивовано і коректно.

У вступі є усі необхідні елементи: обґрунтування теми дослідження, розкриття ступеня її розробленості, визначено та узгоджено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Незаперечними є наукова новизна і практична значущість дослідження здійсненого Олександром Босим. Їх контекстність всебічно простежується через джерельну базу дослідження, протиріччя та посилення на педагогічні студії відомих науковців (с.26-61).

Здобутком рецензованої роботи є ретельний і конкретний підхід до обґрунтування й аналізу поняттєво-термінологічного апарату та методології досліджуваної проблеми, а також виокремлення трьох періодів вивчення означеної проблеми: 1-й період – праці етнографів у хронологічних межах дослідження (ХІХ – перша чверть ХХ ст.); 2-й період – (1926 р. – кінець 80-х рр. ХХ ст.); 3-й період – з початку 90-х років ХХ ст. – до сьогодення.

Кожен з періодів автор характеризує детально, занурюючись у зміст першоджерел, які є етнографічними пам'ятками, в яких розкриваються різні аспекти соціалізації української молоді, а також у вторинні джерела, які присвячені вивченню особливостей соціалізації та виховання молоді ХІХ – першої чверті ХХ ст. Це підкреслює науковий потенціал автора та достатнє володіння ним методологією наукового дослідження, зокрема, контекстного аналізу історичних, етнографічних та історико-педагогічних джерел.

Заслуговує на увагу звернення автора не лише до українських джерел з досліджуваної проблеми, але й до різних теорій соціалізації та поглядів на цей процес, які пропонувалися представниками різних зарубіжних шкіл, зокрема, антропологічних, психологічних, соціологічних (с.46-61). Це дало змогу авторові трактувати соціалізацію особистості як процес, що детермінований культурою етносу, яка, фактично, є моделлю світу – природного, соціального і ціннісного. Тож, через порівняння наукових точок зору автор вмотивовано приходить до висновку, що кожній людині етнос передає особливий потенціал, в якому знання є лише одним із компонентів, а суттю є національна форма соціальності, що сприяє вихованню не лише національних, але й загальнолюдських цінностей.

Вирішуючи завдання дослідження з характеристики феномену соціалізації молоді, автор враховував культуру українського традиційного суспільства, мета якої вбачалась у збереженні та відтворенні існуючих норм через такі агенти соціалізації у традиційному суспільстві як: сім'я, національна культура; через товариства однолітків та відповідні організації.

Заслуговує на увагу ретельне вивчення дисертантом народно-педагогічних принципів існування молодіжних громад: формування та регулювання гендерної поведінки парубків та дівчат; з'ясування особливостей та специфіки формування у молоді гендерних взаємостосунків, що мало велике значення для реконструкції моделі соціалізації цієї статево-вікової групи української громади.

Вагомим доробком дисертанта є його звернення до питання гендерних взаємостосунків українців та звичаєво-обрядової культури українців. Саме гендерні взаємостосунки дають змогу зрозуміти та усвідомити народно-педагогічні цінності й пріоритети українців, що виявляються у ставленні до жінки та чоловіка, їх взаємостосунках, виконанні ними соціальних ролей, що у свою чергу, є джерелом для формування гендерних взаємостосунків молоді та проявляються у етнічних моделях гендерних стосунків парубків та дівчат.

Слід позитивно оцінити зібрані та проаналізовані дисертантом методи схвалення чи засудження з боку однолітків, як важливого суб'єкта соціалізації, що має вирішальне значення для формування самооцінки індивіда та для становлення особистості в цілому. Тому в народній педагогіці українців сформувалася система заходів так званої взаємної корекції поведінки, що формувала соціально необхідні, значущі моральні якості набагато ефективніше, аніж педагогічні зусилля дорослих (с.104-116).

Автор переконливо доводить, що у народній педагогіці традиційного українського суспільства ХІХ – першої чверті ХХ ст. на перший план виходили механізми, які виробляли стандарти шлюбно-репродуктивної

поведінки, порушення якої коригувалося переважно в ігровій формі (як найбільш адекватній для цієї статево-вікової групи), що знижувало рівень агресивності і було механізмом підтримання стабільності та стійкості всієї групи.

Автор дисертації обґрунтовано підійшов до висновку, що головним у педагогічній діяльності має стати власний національний виховний ідеал, виплеканий упродовж тисячоліть і репрезентований українською народною педагогікою. Він знайшов своє відображення і втілення у рідній українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановах і правилах громадської поведінки, символах, народних чеснотах і нормах християнської моралі, різних видах мистецтва, у ремеслах і промислах нашого народу й передається від старших поколінь до молодших, які його доповнюють та удосконалюють (с.101).

Вважаю, що здійснене дослідження має в умовах сьогодення особливий сенс, коли певною мірою втрачені цінності поваги хлопців та дівчат один до одного, до батьків та просто старших людей. Тож, можна відзначити важливість практичного значення дослідження Олександра Босого, що дасть можливість формувати у молодих людей почуття відповідальності за себе, родину, рід, народ, державу, позитивну регуляцію гендерної поведінки, дотримання моральних правил.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах і читаннях, зокрема: міжнародних, всеукраїнських, методологічному семінарі кафедри освітніх наук, щорічних звітних наукових і науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 9-н від 17.02.2025), Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса) (довідка № 34 від 27.12.2024), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 314/01 від 10.02. 2025).

Основні результати дослідження, викладені в Розділах, знайшли відображення у публікаціях дисертанта, у яких показано його особистий внесок у 13 наукових працях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 5 тез – апробаційного характеру.

Дисертація оформлена згідно вимог МОН України до такого виду робіт.

Наукове дослідження Олександра Босого містить і певні дискусійні положення, а, відтак, хотілося б уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких із них:

1. Досліджуваний автором дисертації історичний період у хронологічних межах ХІХ – першої чверті ХХ ст. охоплює глобальні суспільно-політичні трансформації (зокрема, перша світова війна, революції, встановлення радянської влади). Варто було б розкрити, як саме впливали ці процеси на механізми соціалізації молоді, адже ця категорія населення України була рушійною силою трансформації, яка вплинула на формування національного виховного ідеалу.

2. У своєму дослідженні дисертант багато уваги приділив аналізу українського обрядового фольклору, що оцінюється позитивно. Однак, варто було не лише описувати самі обряди, але подати їх і з критичної точки зору, наскільки приписи традиційної культури відповідали реальній поведінці молоді та чи всі патерни їх поведінки були прийнятними для формування кращих цінностей у процесі соціалізації, для виховання національних традицій українського народу, національного самовизначення особистості.

3. Не піддаючи сумніву актуальність дослідження та достатньо обґрунтовані виконані завдання, у роботі варто було більш чітко окреслити зв'язок історичного досвіду вивчення різноманітних аспектів функціонування молодіжної статеві-вікової групи в традиційній культурі нашого народу з сучасністю. Доцільно було більше уваги приділити тим елементам традиційної соціалізації молоді, які можуть бути адаптовані для виховання в умовах сьогодення, зокрема, в сучасних молодіжних об'єднаннях. Такий підхід дав би можливість більш обґрунтовано підійти до виокремлення методів і засобів виховання молоді та їх змістового наповнення.

4. Текст дисертації не позбавлений окремих технічних огріхів.

Загальний висновок та оцінка дисертації.

Висловлені зауваження та побажання суттєво не знижують загальне позитивне враження про дисертаційне дослідження Олександра Босого. У цілому, робота виконана на високому теоретичному та практичному рівнях. Наукова новизна та практична значущість дослідження, чітка логіка побудови його структури та наукового апарату є підставою для висновку, що дисертація «Соціалізація молодіжної статеві-вікової групи в українському традиційному суспільстві ХІХ – першої чверті ХХ століття» є самостійною, завершеною науковою роботою та відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від

12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та п.10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 № 167 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022), а її автор Олександр Михайлович Босий заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ольга ПЛАХОТНІК

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
24.06.2022

